

Canon

Versie 1.1

van het Sociaal Werk

Verantwoording

Sinds de publicatie van de *Canon van Nederland* (zie www.entoen.nu) is het een gezelschapsspel geworden om deelcanons samen te stellen over specifieke onderwerpen. Wat zou de canon van de Nederlandse politiek zijn? Of van de Nederlandse dans? Of van de arbeidersbeweging? Wat dat betreft is de intentie van het Nationale Canonproject om de belangstelling voor de vaderlandse geschiedenis een nieuw leven in te blazen al meer dan geslaagd te noemen. Ook deze *Canon* is als gezelschapsspel begonnen. Ik vroeg vrienden en bekenden wat hun top tien zou zijn van een sociale canon en al gauw liep ik met een lijst van zo'n 25 topics rond, van de weeshuizen en de armenzorg uit de Gouden Eeuw tot aan de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO). Iedereen vond het zo'n leuk project dat het zonde zou zijn om het resultaat niet aan het papier toe te vertrouwen. Zo ontstond het idee van een top tien, want Nederland is nu eenmaal in de ban van lijstjes.

Maar daarmee riep ik de problemen over me af. Want hoe te selecteren? Hoe breed moest het worden opgevat? Wanneer was het begin? Na enig nadenken kwam ik tot de volgende afbakening: om niet alle kanten van de sociale geschiedenis uit te waaieren, beperkte ik mij tot het moderne professionele sociaal werk dat vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw tot ontwikkeling komt. Dat had ook een praktische reden: van die geschiedenis weet ik het nodige af. Het gevolg was wel dat inspirerende figuren als Domela Nieuwenhuis, Theo Thijssen en stedelijke wethouders als Vliegen en Wibaut van het lijstje vielen, want die stonden toch vooral symbool voor de emancipatie van de arbeidersklasse en de opkomst van de volkshuisvesting.

Ik ben vervolgens op zoek gegaan naar symbolen, personen en gebeurtenissen die sporen hebben nagelaten in de geschiedenis die tot op de dag van vandaag rele-

vant zijn. Je zou kunnen zeggen dat de tien ingrediënten van deze canon nog steeds onder ons zijn, ze leven voort. Zoals *TSS*, een tijdschrift dat zich erfgenaam mag noemen van een meer dan honderdjarige geschiedenis.

Alleen is het besef daarvan tanende. Dat is tenminste mijn ervaring als ik ergens in het land een spreekbeurt houd en daarin even uitweid over de geschiedenis. Ik wil niet direct zeggen dat mensen mij dan in stomme verwondering aanhoren, maar ik kan uit de reacties opmaken dat de geschiedenis niet echt meer leeft. Dat is jammer, want de aard van onze interventies, de mentale gesteldheid van de professionaliteit, de ideologie van het beleid is zonder die geschiedenis niet goed te begrijpen. Zonder kennis van de jaren vijftig en de jaren zeventig van de vorige eeuw komt de professionele afkeer van paternalisme uit de lucht vallen. Zoals je ook moet weten dat minister Brinkman in de jaren tachtig feitelijk de kiem heeft gelegd voor de WMO van staatssecretaris Ross-van Dorp.

De hier gepresenteerde *Canon van het Sociaal Werk* heeft niet de pretentie af of volledig te zijn. Net als de echte canon van Nederland is het vooral een uitnodiging om hem te verbeteren en aan te vullen. Vandaar de toevoeging: versie 1.1. Een update is onvermijdelijk, al was het maar omdat de geschiedenis doordendert en haar eigen verleden voortdurend in een ander daglicht stelt. Daarom is iedereen uitgenodigd om deze versie van commentaar, aanvullingen en verbeteringen te voorzien. E-mail deze naar: vdlans@xs4all.nl Op mijn website treft u, inclusief links, ook de digitale versie van deze canon aan. Surf naar: www.josvdlans.nl/canon-sociaalwerk.

Jos van der Lans

Canon

So

1870-1920

Helena Mercier: grondlegster maatschappelijk werk

Eind negentiende eeuw stonden er markante vrouwen aan de wieg van het maatschappelijk werk. Dat was geen toeval, want in betere kringen leefde de opvatting dat juist vrouwen over de morele vermogens beschikten om sociale misstanden te bestrijden. Helena Mercier (1839-1910) was de pionier. Zij begon in 1870 te publiceren over sociale verbetering, het feminisme en het maatschappelijk werk. Later was zij actief betrokken bij de introductie van 'woonopzichteressen', het organiseren van volkskeukens en de oprichting van volkshuizen 'ter verheffing van het volk'. Met anderen richtte zij in 1899 de Opleidingsinrichting voor Sociale Arbeid op, die in 1903 werd omgedoopt in School voor Maatschappelijk Werk. In haar voetspoor traden Marie Muller-Lulofs (1854-1954), Emilie Knappert (1860-1952) en later in de twintigste eeuw Marie Kamphuis (1908-2004).

1892

Het volkshuis

Armoede werd in de negentiende eeuw gezien als een opvoedingsprobleem. Als het volk deugden als arbeidzaamheid, zuinigheid, netheid en huiselijkheid zou worden bijgebracht, zouden de misstanden vanzelf verdwijnen. Toen de arbeidersklasse zich sociaal en politiek begon te roeren, leidde dat in verschillende steden tot de oprichting van volkshuizen, waarvan in 1892 Ons Huis in de Jordaan in Amsterdam de eerste was. Het concept was ontleend aan het Engelse Toynbee-werk, dat poogde de klassenharmonie te bewerkstelligen door de hogere en lagere klassen met elkaar in contact te brengen 'ter verheffing van het volk'. Daartoe organiseerde men (meestal vrouwen dus) een breed scala aan activiteiten; van leesavonden tot gymnastiek, van koken tot toneel en van feesten tot rechtskundig advies. De activiteiten waren niet alleen gericht op gemeenschapsvorming, maar ook op kennisoverdracht, natuurbeleving (vooral voor kinderen) en culturele vorming. Uit de volkshuizen is in de twintigste eeuw het sociaal-cultureel werk en club- en buurthuiswerk voortgekomen. Van de eerste volkshuizen is het Leids Volkshuis (uit 1899) nog steeds in functie.

1900

Tijdschrift v

Op 27 januari 1900 werd het Tijdschrift voor armoedebestrijding, bedroeg ruim tienduizend exemplaren. De redacteur, Pieter van den Berg, die zijn sporen in de links-liberale elite diende, zag in het blad een kans om de sociale vooruitgang te bevorderen. Het tijdschrift probeerde voortdurend de aandacht te vestigen op de problemen van de armen voor een lange traditie van maatschappelijk werk. Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt het tijdschrift voor een tijdje stilgelegd. In de begin jaren zeventig van de twintigste eeuw komt halverwege de eeuw voort. Tien jaar later wordt het huidige Tijdschrift voor armoedebestrijding een nieuwe ondertitel toegevoegd. In 2004 is het honderd jaar 'ontkoken'.

1974

Carel Muller & Nieuw Dennendal

Op 3 juli 1974 werd in de zwakzinnigeninrichting Dennendal van de Willem Arntsz Stichting in Den Dolder het paviljoen Lorentz ontruimd, de medewerkers werden gearresteerd, honderden bezetters en sympathiserende ouders op straat gezet, de verstandelijk gehandicapten werden met bussen naar de Rijks Psychiatrische Inrichting in Eindhoven afgevoerd. Premier Den Uyl sprak van 'een persoonlijke nederlaag'. De affaire draaide om de vraag wat kon worden gedaan om verstandelijk gehandicapte mensen te bevrijden uit hun apartheid en afzondering. De staf van Dennendal, onder leiding van Carel Muller, wilde een 'verdunningsexperiment', waarin verstandelijk gehandicapten te midden van andere burgers hun leven konden leiden. Dat experiment werd met harde hand een halt toegeroepen, maar de gedachte vond daarna alsnog haar weg naar buiten. In vrijwel alle zorgsectoren is 'vermaatschappelijking' inmiddels uitgegroeid tot een steutelwoord in het beleid. Niks apart zetten, gewoon zorgen te midden van anderen. De geest van Carel Muller is in ons allen neergedaald.

De Horst

Sociale Academie De Horst in Driebergen werd in 1945 opgericht als de uit tot het symbool van het progressieve welzijnswerk, zoals dat uit de roerige jaren vijftig voortkwam. De Horst werd in 1945 opgericht als een opleiding voor 'Werkers in de Sociale Arbeid' en maakte deel uit van het hervormingscentrum Kerk en Wereld. Vanaf 1950 werd het maatschappelijk Werk en begint de instelling de tijdgenoot te worden. Het werd een tijdschrift laboratorium waarin studenten en medewerkers een beeld van geëngageerd en maatschappelijk werk konden geven. Boeken als *Sociale actie* (1971) en *De Horst en de tijdgenoot* (1983) gaan als warme broodjes over de verhoudingen op De Horst weer. De 'rode Horst-geschiedenis' nooit meer op de agenda van de sociale academie De Horst in Driebergen voor de toekomst. De Horst-meester te kijk te zetten. In 2005 is de Horst-meester te kijk te zetten.

1980

Softies & geitenwollensokken

Horen maatschappelijk werkenden aanvankelijk tot de betere standen van ons land, vanaf het einde van de jaren zeventig zakt hun maatschappelijk aanzien zienderogen. Door de economische crisis raakt de euforie van de jaren zestig en zeventig uitgewerkt en in de ontuchtiging worden – onder aanvoering van columnisten als Jan Blokker – welzijnswerkers mikpunt van hoon en spot. ('Weet je hoe een welzijnswerker zelfmoord pleegt? Hij gooit zich in de groep.') Na publicatie van Hans Achterhuis' *De markt van welzijn en geluk* (1980) neemt ook de intellectuele en ideologische steun snel af. Welzijnswerkers verliezen hun onschuld, want – aldus Achterhuis – het is niet de vraag die hun aanbod bepaalt, het is eerder andersom. Mensen worden van hen afhankelijk gemaakt. Het prototype van die voorstelling wordt eind jaren tachtig de hulpverlener Jacques (Sjakie) van Kooten in de films van de familie Flodder: een naïeve, in een *lelijk eendje* rondrijdende, sociaal werker die zich gemakkelijk een loer laat draaien. Op de werkvloer bestaat hij niet meer, maar in de bioscopen en op de beeldbuis spreekt hij tot de collectieve verbeelding. De gevolgen zijn groot; het professionele zelfbewustzijn daalt zienderogen en welzijnswerkers trekken zich steeds verder terug van de frontlinies van de samenleving. Angstig als ze zijn om mensen van zich afhankelijk te maken, willen ze van hun hulpvragers eerst een bewijs van voldoende motivatie zien. In deze aangeslagen toestand vormen ze een makkelijke prooi voor voortdurende bezuinigingen.

1985

Elco Brinkman & de zorgzame samenleving

Elco Brinkman (1948) treedt als jonge CDA-politicus in 1982 toe tot het kabinet-Lubbers als minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). Hij maakt zich als minister sterk voor een 'zorgzame samenleving', een samenleving waarin niet de overheid voor mensen zorgt, maar waarin de mensen voor elkaar zorgen. Dat levert hem veel hoongelach op van de progressieve elite die in de zorgzame samenleving een terugtocht naar de benauwde sociale controle van de jaren vijftig ziet. Brinkman trekt zich daar weinig van aan en baant de weg voor een manier van denken over welzijn waarin de zelfverantwoordelijkheid van burgers centraal komt te staan. Hij haalt een streep door de nationale welzijnsplanning. Met de introductie van de Welzijnswet in 1987 maakt hij een einde aan alle Haagse welzijnssubsidie-regelingen en geeft hij de regie over de sector en het geld in handen van de gemeenten. De welzijnsbobo's roepen om het hardst dat de gemeenten er 'lantaarnpalen' van gaan kopen, maar dat blijkt in de praktijk mee te vallen. Het geeft wel de stoot tot een eindeloze reeks reorganisaties en fusies. De tijd dat elke doelgroep een eigen werksort heeft, is definitief voorbij.

2006

Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO)

Op 1 januari 2007 treedt de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) in werking. De wet maakt een einde aan Brinkmans Welzijnswet en brengt de huishoudelijke (thuis)zorg onder de regie van de gemeenten. Het idee is dat de burger eerst voor zichzelf en zijn naasten moet zorgen en dat de gemeentelijke overheid hem daarin als dat noodzakelijk is dient te ondersteunen. De WMO bezegelt definitief het lot van de betweterige welzijnswerker die sinds Achterhuis en Brinkman onophoudelijk onder vuur heeft gelegen. De werksort dient vooral dienstbaar te zijn aan de hulpvraag van burgers. Of het in de praktijk ook zo werkt, is de vraag. Overlastproblemen, ontsporende jongeren, olopende schulden, verloedering, eenzaamheid vragen om actie in plaats van reactie. De misstanden waar het welzijnswerk in de negentiende eeuw mee begon, zijn in moderne uitingsvormen nog steeds onder ons. De acties ook, alleen noemen we het nu outreachende hulpverlening of bemoeizorg. Dat is de constante in de geschiedenis van het moderne welzijnswerk: elke keer als de werksort ten onder lijkt te gaan, wordt zij onmiddellijk weer uitgevonden.